

The Demeter logo is positioned in the top right corner. It consists of the word "demeter" in a white, lowercase, sans-serif font, set against an orange rectangular background with a green wavy border at the bottom.

demeter

The background of the entire page is a photograph of a field of chives. The chives are green and have small, dark, round seed heads at the top of their stems. The field is slightly out of focus, creating a sense of depth.

DEMETER MONITOR 2022-2023

CIJFERS, TRENDS EN ONTWIKKELINGEN IN DE
BIODYNAMISCHE VOEDSELKETEN #GEEF HET LEVEN DOOR

HOE KRIJG JE HET DEMETER KEURMERK?

Normen en richtlijnen

Stichting Demeter verzorgt de certificering van het Demeter keurmerk. De Biodynamic Federation Demeter International stelt de normen en richtlijnen op hoofdlijnen vast en vervolgens bepaalt de Demeter Voorwaarden Commissie (DVC) van Stichting Demeter hoe die regels in Nederland en Vlaanderen worden geïnterpreteerd. Ook kan de DVC zelf aanvullende voorwaarden opstellen, passend bij de Nederlands-Vlaamse situatie. De richtlijnen en normen van het Demeter keurmerk zijn continu in ontwikkeling om zo goed mogelijk in te kunnen spelen op vragen vanuit de (internationale) praktijk en vanuit de samenleving.

Licentie

Wanneer een bedrijf een licentie aanvraagt, gaat Stichting Demeter er op bezoek. Daarna vindt de beoordeling plaats door de Demeter Licentie Commissie (DLC). Na het verkrijgen van een licentie vinden er onafhankelijke controles plaats (afhankelijk van het risicoprofiel jaarlijkse of om het jaar) vanuit geaccrediteerde controleorganisaties en een eigen pool met ervaren auditors (ZZP'ers). Wanneer inspecteurs afwijkingen rapporteren, worden die besproken in de DLC en wordt beslist of bedrijven wel of geen certificaat krijgen. De DLC kan ook ontheffingen afgeven en sancties opleggen, waaronder boetes. Bij ernstige en aanhoudende overtredingen raakt het bedrijf zijn licentie kwijt en dus het recht om het keurmerk te voeren.

DEMETER KERNWAARDEN

#LEVENDE BODEM

- Bemesting gericht op evenwicht (max. 112 kg stikstof/ha)
- Verbod op stomen van de grond
- Geen gangbare (drijf)mest
- Ruime vruchtwisseling en toepassing van groenbemesting

#DIERENWELZIJN

- Verplichte weidegang
- Max. 5 leghennen per m² leefoppervlakte
- Hele granen voor kippen

#INTEGRITEIT VAN DIEREN

- Verbod op onthoornen koeien en geiten en knippen van snauvels en staarten
- 2 hanen per 100 hennen
- Verbod op extreme vleesrassen

- Verbod op reproductie via embryotransplantatie

#LEVENSKRACHT

- Toepassing van BD-preparaten
- Minimaal 10% van het areaal voor natuur & biodiversiteit
- 100% biologisch voer en gebruik van biologisch stro
- Bedrijfseigen voer en mest of door samenwerking met partnerbedrijf
- GGO-vrij (ook geen protoplastfusie, een GGO-gerelateerde veredelingsstechniek die binnen biologische normen wel mag)

#VERWERKING

- Van de ingrediënten is min. 90% van Demeter-kwaliteit, tenzij

expliciet anders vermeld

- Verpakkingsmateriaal van PVC of met nano-deeltjes is verboden. Groente en fruit wordt niet meer in plastic verpakt (ontheffing mogelijk tot 01-01-2026)
- Verpakkingen worden beoordeeld op milieu- en kwaliteitsaspecten
- Als geur- en smaakstoffen zijn alleen kruiden, specerijen en pure extracten toegestaan
- Conservering op basis van natriet, citroenzuur en ascorbinezuur (vitamine C) is niet toegestaan
- Melk mag niet worden gehomogeniseerd
- Extrusie door middel van hoge druk en/of hoge temperatuur is

niet toegestaan

- Het gebruik van een magnetron is niet toegestaan
- Beperkingen in het gebruik van (proces)hulpstoffen zoals antischuimmiddelen en ethyleengas (alleen toegestaan voor rijpe bananen)
- Beperkingen in toegestane zoetstoffen

Een volledig overzicht van normen en richtlijnen staat in het Handboek Demeter Voorwaarden, te downloaden via stichtingdemeter.nl

COLOFON

De Demeter Monitor 2022-2023 is een uitgave van Stichting Demeter, Biodynamische Vereniging, BD Grondbeheer, Aeres Warmonderhof en Stichting Kraaybeekerhof.

September 2023

Redactie: Bert van Ruitenbeek (hoofdredacteur) Ellen Winkel (eindredacteur)

Tekst: Annelijn Steenbruggen (p17), Kitty Peetoom (p18), Jorna Kniese (p19), Ellen Winkel (overig)
Research data: Eric Brandel (IBISsoft)

Fotografie: Gerda Peters (coverfoto), Dick Boschloo (p3), Stichting Demeter (p14), Annelijn Steenbruggen (p16, 17), Hans Peter van Veldhoven/Aeres Warmonderhof (p18), Kraaybeekerhof (p19)

Vormgeving: Gerda Peters, Fingerprint

Copyrights: Vermeld bij overname van gegevens uit deze uitgave de bron: Demeter Monitor 2022-2023.

Bronnen en disclaimer: De cijfers van landbouw, handel en verwerking zijn met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld uit de database van Stichting Demeter, waarin de gegevens van de licentiehouders zijn opgeslagen, en de database van Biodynamic Federation Demeter International (BFDI). Andere bronnen zijn Skal en CBS. Aan de cijfers in deze Demeter Monitor kunnen geen rechten worden ontleend.

Deze Demeter Monitor is mede mogelijk gemaakt door

Triodos Bank

demeter

DEMETER is sinds 1928 het internationale keurmerk voor producten uit de biodynamische (BD) landbouw. Een holistische benadering staat hierbij centraal. Biodynamische landbouw gaat verder dan 'gewoon biologisch': de Demeter normen en richtlijnen vormen een aanvulling op de Europese wetgeving voor biologische landbouw.

- 4 Demeter landbouw in cijfers
- 8 Demeter handel en verwerking
- 10 Overzicht van boerderijen en handels- en verwerkingsbedrijven
- 12 Biodynamische organisaties
- 14 Stichting Demeter
- 16 Biodynamische Vereniging
- 17 BD Grondbeheer
- 18 Aeres Warmonderhof
- 19 Kraaybeekerhof Academie

DEMETER LANDBOUW IN CIJFERS

Jarenlang vertoonden het aantal biodynamische bedrijven en het areaal in Nederland een gestage groei, maar in 2022 vlakte die af: het aantal boerderijen steeg van 155 naar 156 en het areaal van 9.340 naar 9.471.

In 2022 hebben vijf nieuwe boerderijen zich bij Demeter aangemeld en zeiden vier bedrijven hun licentie op. Mogelijk heeft de onzekerheid op de markt de belangstelling om door te schakelen naar Demeter geremd, omdat de consument door de stijgende (energie) prijzen minder vaak voor bio en biodynamisch koos (zie ook pag. 8). Kijk je naar een periode van 10 jaar, dan is het aantal biodynamische boerderijen (gecertificeerde bedrijven en aspiranten samen) gestegen van 119 naar 156 (31%) (zie figuur 1.1) en is vooral het biodynamisch areaal sterk gegroeid: van 5031 naar 9471 hectare (91%) (zie figuur 1.2). De toename is deels van nieuwe bedrijven en deels van bestaande bedrijven die uitbreiden.

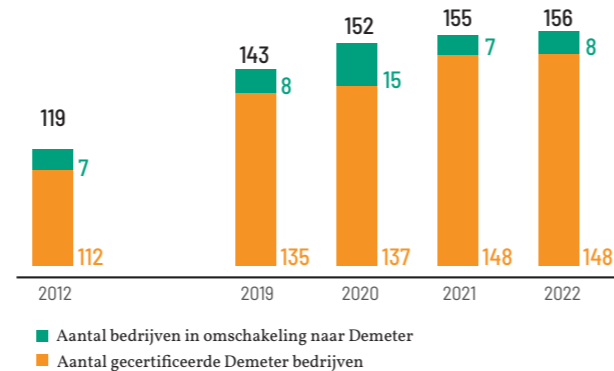
Aspiranten zijn bedrijven die zich nieuw bij Stichting Demeter hebben aangesloten en nog niet aan alle voorwaarden voldoen. Hun producten krijgen nog niet het Demeter merk. Meestal krijgen ze na ongeveer een jaar hun certificaat, soms duurt het iets langer. Een overzicht van alle boerderijen vind je op pagina 10.

De peildatum van de cijfers in deze monitor is 31 december 2022. Waar in de figuren 2022 staat, wordt 31 december 2022 bedoeld. In deze monitor zijn actualiteiten meegenomen van zomer 2022 tot zomer 2023.

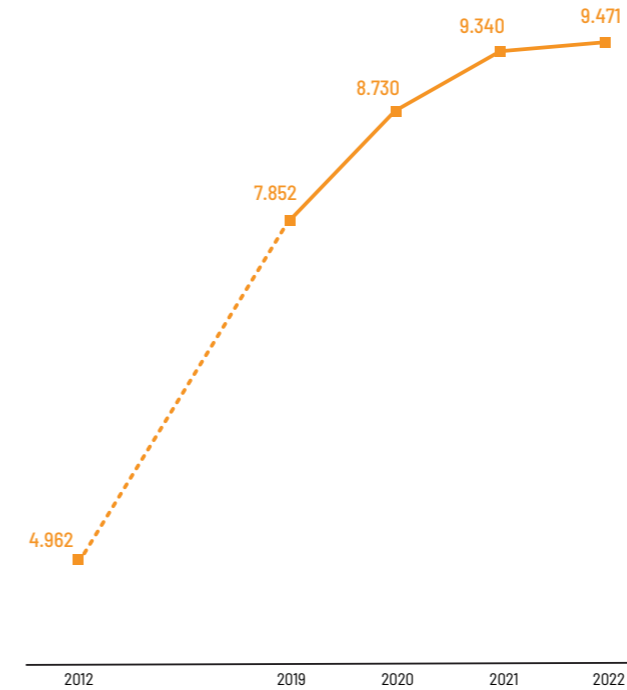
In 2022 bleef het gemiddelde oppervlak vrijwel gelijk (van 60,3 naar 60,7 hectare), maar de groei sinds 2012 is fors: van 41,7 naar 60,7 hectare (46%) (zie figuur 1.3). Ter vergelijking: een biologisch bedrijf was in 2022 gemiddeld 38,4 hectare en een gangbaar bedrijf 35,4 hectare (bron: Skal en CBS).

Flevoland is al vele jaren de provincie met verreweg de meeste biodynamische landbouw met 2187 hectare en 24 bedrijven (zie figuur 1.4). In 2022 waren er weinig verschuivingen, behalve dat het areaal in Friesland ruim 200 hectare groeide en in Zuid Holland ruim 200 hectare daalde, door resp. nieuwe en stoppende bedrijven.

Biodynamische boerderijen hebben naast het Demeter keurmerk ook altijd verplicht het biologisch keurmerk. Het totale biologische areaal inclusief land in omschakeling was in 2022 86.425 hectare, 3,7 % meer dan de 83.356 hectare in 2021 (bron: Skal). Hiervan wordt 11,0% door biodynamische boeren bewerkt (zie figuur 1.5).

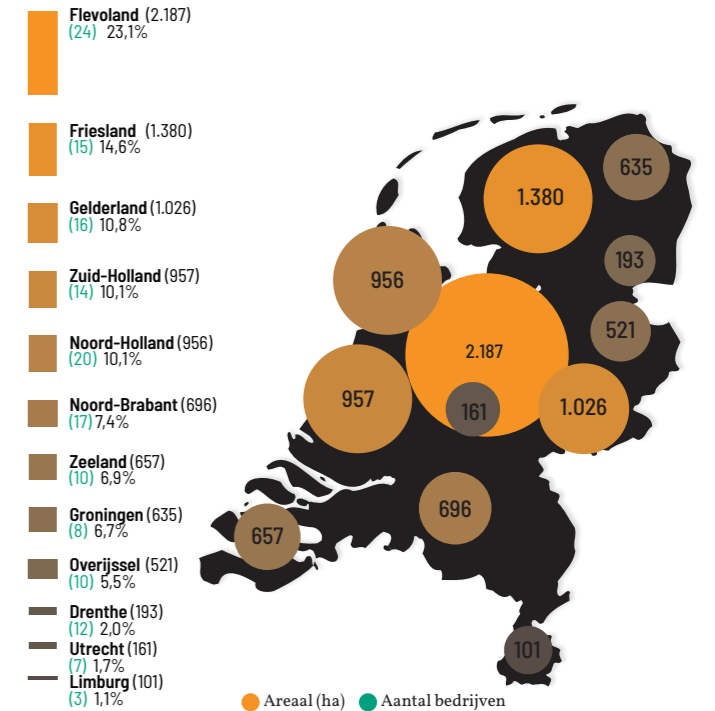
Figuur 1.1 Gecertificeerde Demeter landbouwbedrijven en aspiranten in Nederland

Figuur 1.2 Areaal (ha) van Demeter bedrijven inclusief aspiranten in Nederland

Figuur 1.3 Gemiddeld areaal (ha) per Demeter bedrijf inclusief aspiranten in Nederland

In de afgelopen 10 jaar groeide het biodynamisch areaal in Nederland met 91%. In 2022 vlakte de groei af naar 1,4%.

Figuur 1.4 Areaal (ha) en aantal Demeter bedrijven inclusief aspiranten per provincie eind 2022

Van de totale oppervlakte Nederlandse landbouwgrond (1.804.369 ha, bron: CBS) is 4,8% biologisch of in omschakeling en 0,5% van het totale areaal is (aspirant) Demeter. Flevoland loopt ver vooruit op deze cijfers: 15,5% van het totale landbouwareaal in deze provincie is biologisch en 2,5% biodynamisch. Van het biologisch areaal in Flevoland is 16% biodynamisch.

Een relatief groot deel van de biodynamische boerderijen biedt zorg aan, namelijk 34 van de 156 bedrijven, ofwel 21% (zie figuur 1.6). Zorglandbouw heeft zich halverwege de vorige eeuw ontwikkeld vanuit de antroposofische gehandicaptenzorg en biodynamische boerderijen hebben een pioniersrol vervuld bij de ontwikkeling van zorgboerderijen.

Demeter in Vlaanderen

België heeft geen eigen organisatie voor de certificering van biodynamische bedrijven en daarom richt Stichting Demeter zich ook op Vlaanderen. In 2022 viel één Demeter bedrijf af; het aantal daalde van 8 naar 7 (zie figuur 1.7). Het zijn er nu twee meer dan 10 jaar geleden, dus getalsmatig is er weinig ontwikkeling. Toch groeit de belangstelling voor biodynamisch en wordt gewerkt aan een grotere bekendheid van Demeter bij de consument. Boer Ruben Segers van De Kollebloem heeft het initiatief genomen om een nieuwe Demeter website en folder te ontwikkelen, waar Vlaamse boeren (onder andere een bloemeteelster en een wijnbouwer) en koks vertellen over hun passie en drijfveren. Zie www.demeter.be.

Ook vond er begin 2023 voor het eerst in Vlaanderen een 4-daagse 'Demeter-doorschakelcursus' plaats voor boeren die overwegen de stap naar Demeter te zetten en voor anderen die meer wilden weten over biodynamisch of zich erdoor wilden laten inspireren. De cursus was een succes met 12 deelnemers, waarvan 10 boeren. Hoewel Collegiale Toetsing (zie pag. 15) is ontwikkeld voor Demeter bedrijven, als onderdeel van de certificering, doen in Vlaanderen ook andere bedrijven mee, die zichzelf wel verbonden voelen met biodynamisch, maar geen keurmerk hebben aangevraagd. Dat is voor hen minder belangrijk, omdat ze rechtstreeks aan de consument leveren. Er zijn drie Collegiale Toetsing groepen waar

naast mensen van de 7 Demeter boerderijen nog 7 andere bedrijven aan mee doen.

Landwijzer, het opleidingscentrum voor bio(dynamische) landbouw dat op 13 mei 2023 haar 25 jarig bestaan vierde met een spetterend feest, organiseert jaarlijks activiteiten gericht op biodynamisch. Zo zijn er leesgroepen die de Landbouwcursus van Rudolf Steiner bestuderen en de BD-Zomerschool, een jaarlijks weekend bij boerderij de Kollebloem waar nieuwe én ervaren boeren hun kennis over de biodynamische landbouw verdiepen en ervaringen uitwisselen. Landwijzer faciliteert ook al enkele jaren een groepsreis naar de internationale biodynamische Landbouwconferentie in Dornach in februari; in 2023 sloten ook enkele Nederlanders zich aan bij de Belgen.

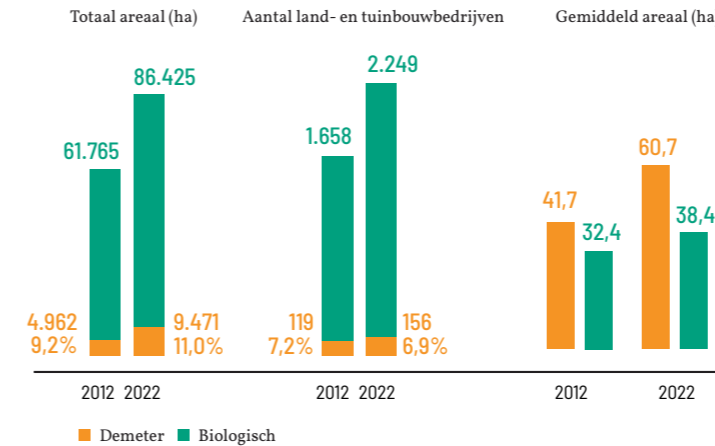
Demeter wereldwijd

Demeter is het keurmerk van een internationale beweging met 7087 boerderijen (aspiranten niet meegeteld; elders in deze Monitor zijn die wel meegeteld) en 1245 handels- en verwerkingsbedrijven in 65 landen op alle continenten. Wereldwijd gaat het om 255.051 hectare in september 2022 (zie figuur 1.8) (bron: BFDI). Het areaal steeg in 2022 met 12% (dus geen stagnatie zoals in Nederland) en in de afgelopen tien jaar met 73%.

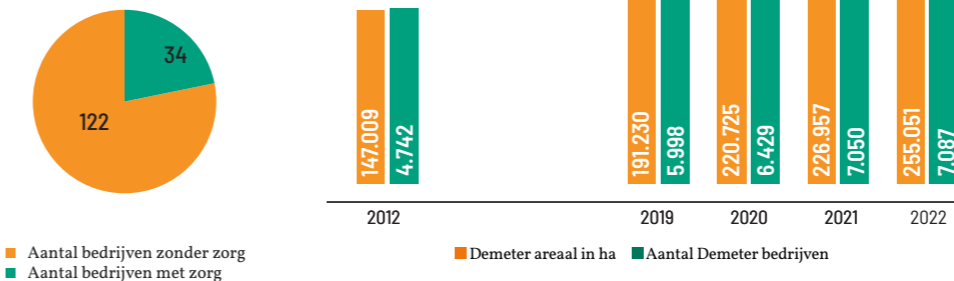
Duitsland is verreweg de grootste: hier ligt 42% van het wereldwijde biodynamische areaal. Italië en Frankrijk volgen met beide bijna 8%. Nederland staat op de zesde plaats met 4%.

Opvallend is de groei van de wijnbouw (zie figuur 1.9): in de afgelopen vijf jaar is die verdubbeld. Van het wereldwijde biodynamisch areaal is 10% in gebruik voor wijnbouw. Daarvan ligt de helft in Frankrijk. Het Franse biodynamische areaal bestaat voor 63% uit wijngaarden. (bron: BFDI)

De landen werken samen via de Biodynamic Federation Demeter International (BFDI), waar 46 organisaties uit 37 landen lid van zijn. Via de jaarlijkse Members Assembly worden afspraken gemaakt over nieuwe ontwikkelingen en normwijzigingen (zie ook pag. 9).

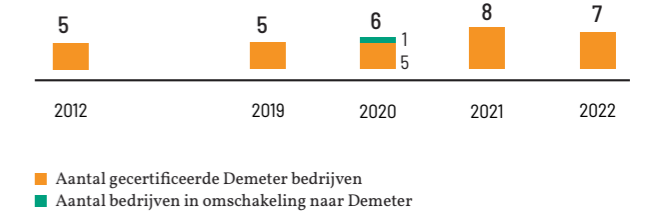

Figuur 1.5 Aandeel van Demeter binnen de totale biologische land- en tuinbouw in Nederland eind 2012 en eind 2022

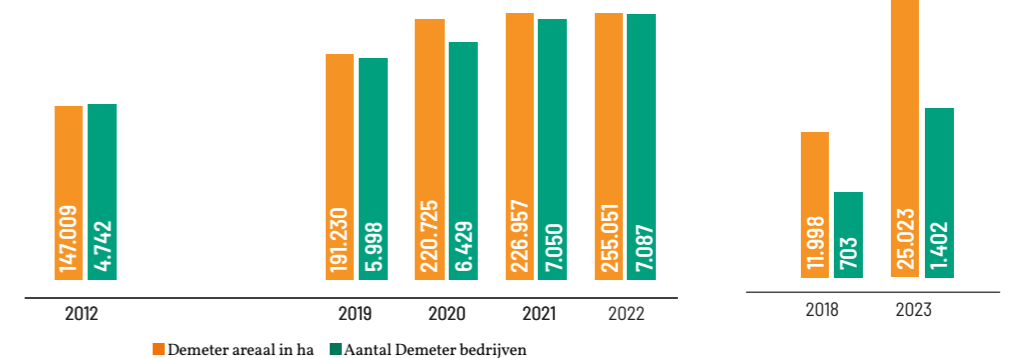

Figuur 1.6 Het aandeel zorgboerderijen van alle biodynamische bedrijven in Nederland eind 2022

Van het internationale biodynamische areaal is 10% in gebruik voor wijnbouw. De helft hiervan ligt in Frankrijk.

Figuur 1.7 Aantal Demeter landbouwbedrijven in Vlaanderen

Figuur 1.8 De ontwikkeling van het wereldwijde Demeter areaal (ha) en het aantal boerderijen. Aspiranten zijn hierbij niet meegeteld; elders in deze Monitor wel (Bron: BFDI)

Figuur 1.9 Het areaal wijnbouw (ha) en aantal wijngaarden wereldwijd in 2018 en in maart 2023

DEMETER HANDEL EN VERWERKING

Hoge inflatie en exploderende energieprijzen maakten 2022 tot een moeilijk jaar. De groei van het aantal handelaren en verwerkers en van de omzetten stagneerde, net als bij de boerderijen. Toch was er geen krimp, maar een minimale groei.

Het totale aantal handelaren en (boerderij)verwerkers steeg in 2022 van 147 naar 149 (zie figuur 2.1). Bij de handelsbedrijven waren er 7 nieuwe licentiehouders en meldden 8 bedrijven zich af, zodat het totale aantal daalde van 109 naar 108, waarvan negen in Vlaanderen. Kijk je naar de 54 bedrijven die 10 jaar geleden waren aangesloten, dan is het aantal in 2022 verdubbeld. Bij de boerderijverwerkers (die bijvoorbeeld kaas of jam maken) is wel een groei te zien: zowel in 2021 als in 2022 kwamen er 3 bij, 4 nieuwe en 1 opzegger. Het zijn er nu 41, waarvan 2 in Vlaanderen. Consumenten tonen meer interesse voor lokale producten. Namen van alle handelaren en (boerderij)verwerkers staan op pagina 11.

Demeter en biologisch

Alle Demeter licentiehouders hebben ook een biologische licentie. Eind 2022 stonden in Nederland bij Skal 3.285 handelaren en (boerderij)verwerkers geregistreerd (zie figuur 2.2). Van deze bedrijven heeft 4,2% ook een Demeter licentie. In vergelijking met tien jaar geleden is het aantal Demeter bedrijven met 74% gestegen, terwijl het aantal biologische bedrijven 86% groeide. Naast licentiehouders zijn er ook ruim 60 loon- en contractbedrijven, die diensten verlenen aan licentiehouders. Zij persen bijvoorbeeld sap of maken kaas of mosterd voor een licentiehouder. Ze hebben een contract met de licentiehouder, maar hebben zelf geen Demeter licentie. Wel worden ze door Stichting Demeter gecontroleerd.

Ondanks de hoge inflatie en het 'post-corona-effect' is de omzet en afzet van Demeter redelijk overeind gebleven

Omzet

De omzet die handelaren en (boerderij)verwerkers in 2022 realiseerden aan producten die zij zelf hebben verwerkt en verpakt (zie de toelichting in het kader op pag. 9), steeg in 2022 minimaal: bij handel en verwerking steeg die van 19,0 naar 20,2 miljoen en bij boerderijverwerkers daalde de omzet van 3,2 naar 3,1 miljoen (zie figuur 2.3). De handel in Demeter producten die zij niet zelf hebben verwerkt of verpakt, steeg van 54 naar 56 miljoen.

De Nederlandse land- en tuinbouw beweegt zich altijd heel sterk in het internationale kader, dus als het internationaal terugloopt of oploopt heeft dat direct gevolgen voor de biodynamische landbouw in Nederland, die voor een deel exporterend is. De stijgende (energie) prijzen zorgden voor onzekerheid bij de consument die daardoor vaker voor het goedkopere gangbare alternatief koos. Ook was er een 'post-corona-effect': de omzet in biologische winkels groeide stevig tijdens de lockdowns, toen de restaurants goeddeels waren gesloten en er ook meer aandacht was voor gezonde voeding. Toch zie je dat de omzet en afzet van Demeter redelijk overeind is gebleven.

Collegiale Inspiratie

Hoewel de kwantitatieve ontwikkelingen afgelopen jaar zorgen baarden, groeit het enthousiasme om in de keten te werken aan ontwikkeling van kwaliteit. Op 11 mei 2023 vond, op initiatief van drie bestuurders van Stichting Demeter, een bijeenkomst plaats om samen aan de ontwikkeling van de markt voor Demeter te werken. De opkomst bij deze 'Collegiale Inspiratie' was met zo'n 30 deelne-

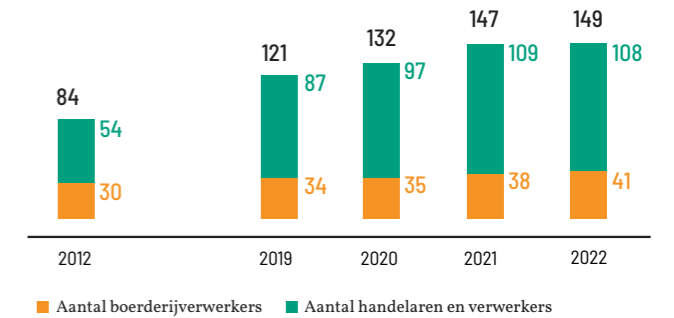
mers hoog en het enthousiasme onder de aanwezigen groot. In een open sfeer wisselden ze uit welke kennis en informatie ze wilden delen en waar de energie zit om samen projecten te ontwikkelen. Eén van de voorliggende vragen was hoe je als handelaar, verwerker het 'biodynamische' in het eigen bedrijf en met de medewerkers zichtbaar en ervaarbaar kunt maken en hoe je de verbinding met de producent kunt versterken. Een volgende bijeenkomst zullen ze dit verder uitwerken.

Social Responsibility Standard

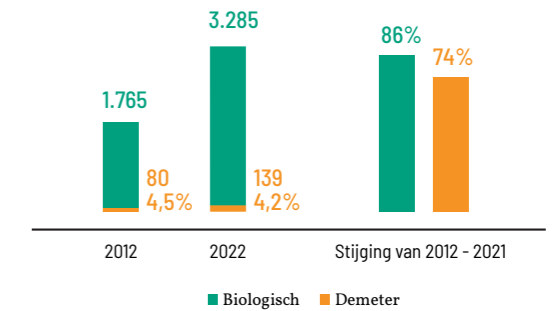
Voortdurend werken aan de ontwikkeling van haar idealen heeft vanuit de BFDI (Biodynamic Federation Demeter International) geleid tot de introductie van de nieuwe 'Social Responsibility Standard' met als doel om ook sociale aspecten te formuleren waar biodynamische bedrijven aan moeten voldoen, bijvoorbeeld in de omgang met werknemers en uitzendkrachten, en de huisvesting van buitenlandse medewerkers. Er is een traject vastgesteld om normen te formuleren en te vertalen, en om inspecteurs en licentiehouders te informeren en trainen. Vanaf 1 januari 2025 wordt de nieuwe standaard definitief geïmplementeerd en gecontroleerd.

Omzetcijfers van licentiehouders

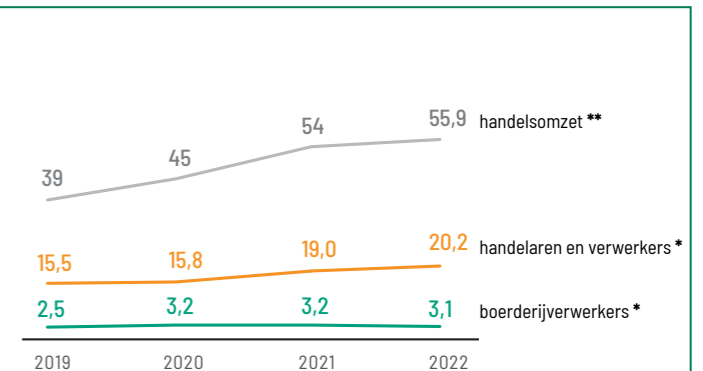
Handelaren en (boerderij)verwerkers met een Demeter licentie geven aan Stichting Demeter ieder jaar door hoeveel omzet (*) zij hebben gerealiseerd aan producten die ze zelf hebben verwerkt of (her)verpakt, bijvoorbeeld de productie van kaas, brood, sap of muesli. Sinds 2019 geven handels- en verwerkingsbedrijven ook door hoeveel omzet (**) zij verhandelen aan Demeter producten (niet hun eigen geregistreerde producten), bijvoorbeeld sap van een licentiehouder uit Duitsland dat door een Nederlandse licentiehouder wordt verkocht. Maar ook de omzetten van handelaren in onverpakte AGF die als Demeter is verkocht, valt onder deze handelsomzet. Deze figuur laat zien hoe de Demeter omzet zich bij de licentiehouders ontwikkelt door de jaren heen, maar deze cijfers zijn niet vergelijkbaar met consumentenbestellingen in winkels en andere verkooppunten. Die omzetcijfers zijn niet bekend.

Figuur 2.1 Aantal licentiehouders in Nederland en Vlaanderen

Figuur 2.2 Het aandeel Demeter van het totale aantal biologische handelaren en (boerderij)verwerkers in Nederland in 2012 en 2021

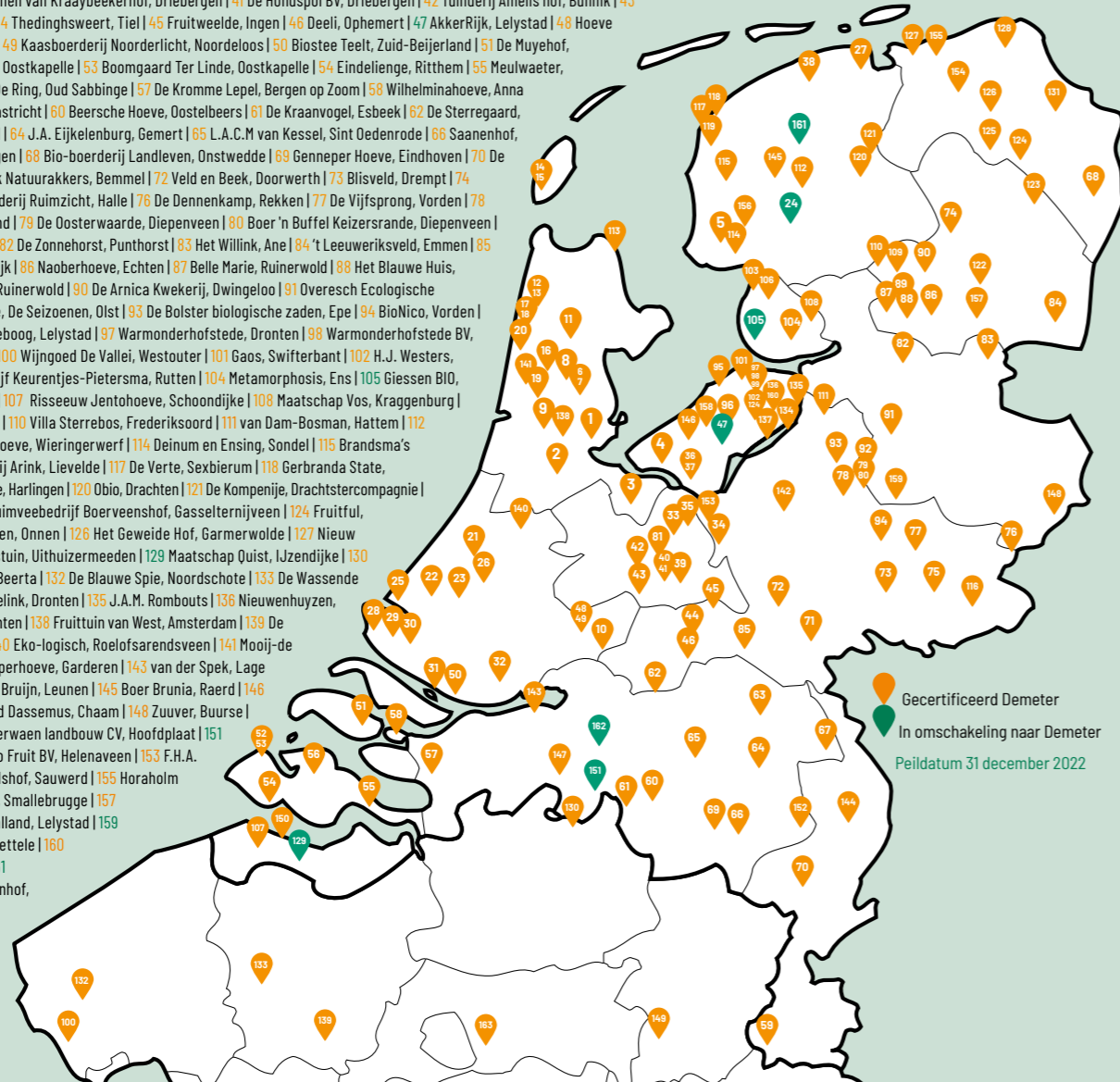

Figuur 2.3 Omzet van Demeter handelaren, verwerkers en boerderijverwerkers in Nederland en Vlaanderen (in miljoen euro)

BIODYNAMISCHE BOERDERIJEN

1 De Stadshoeve, Amsterdam | 2 Ridammerhoeve, Amstelveen | 3 Land en Boschzigt, 's-Graveland | 4 De Stadsboerderij, Almere | 5 Gerritsma Smink, Elahuizen | 6 Konijn-Koopman Beheer, Z.O. Beemster | 7 Sonnevanc, Beemster | 8 Firma- Zijk-Nelse, De Rijp | 9 JW Rutte, Zaandam | 10 Tuinderij Moervliet, Breda | 11 Veelust, Hensbroek | 12 De Lepelaar, St. Maarten | 13 Buitenplaats, Eenigenburg | 14 Sint Donatus, Den Burg | 15 Novalishoeve, Den Hoorn | 16 Natuurlijk Genoegen, Driehuizen | 17 De Noorderhoeve, Schoorl | 18 Raphaelstichting Scorlewald, Schoorl | 19 De Rodenburghoeve, Uitgeest | 20 De Klompenehoeve, Egmond a/d Hoef | 21 C.T.M. van Swieten, Stompwijk | 22 Druivenkwekerij Nieuw Tuinzicht, Den Hoorn | 23 Van Paassen - van Balkom, Oude Leede | 24 De Nije Mieden, Haskerdijken | 25 Be-Leaf, 's-Gravenzande | 26 Welede, Zoetermeer | 27 Timpelsteed, Engwierum | 28 A. de Winter, Oostvoorne | 29 Frank de Koning, Tinte | 30 Poldervaart BV, Vierpolders | 31 PC v/d Erve Biologische Akkerbouw, Goudswaard | 32 Nieuw Bonaventura, 's-Gravendeel | 33 Het Derde Erf, Soest | 34 Schoonderbeek, De Glind | 35 De Heerlijkheid Groot Weede, Hoogland | 36 De Korenbloem, Zeewolde | 37 De Zonnehoeve, Zeewolde | 38 Bakker bio, Munnekezijl | 39 AB, Doorn | 40 Tuinen van Kraaybeekerhof, Driebergen | 41 De Hondspol BV, Driebergen | 42 Tuinderij Amelis'hof, Bunnik | 43 Groentekwekerij Schalkwijk BV | 44 Thedinghsweert, Tiel | 45 Fruitweelde, Ingen | 46 Deeli, Ophemert | 47 AkkerRijk, Lelystad | 48 Hoeve Catherine Elisabeth, Noordeloos | 49 Kaasboerderij Noordlicht, Noordeloos | 50 Biostee Teelt, Zuid-Beijerland | 51 De Muehof, Nieuwerkerk | 52 Loverendale BV, Oostkapelle | 53 Boomgaard Ter Linde, Oostkapelle | 54 Eindelinge, Ritthem | 55 Meulwaeter, Kruiningen | 56 Fruitteeltbedrijf De Ring, Oud Sabbinge | 57 De Kromme Lepel, Bergen op Zoom | 58 Wilhelminahoeve, Anna Jacobapolder | 59 De Poshoef, Maastricht | 60 Beersche Hoeve, Oostelbeers | 61 De Kraanvogel, Esbeek | 62 De Sterregard, Hedel | 63 De Boomgaard, Zeeland | 64 J.A. Eijkelenburg, Gemert | 65 L.A.C.M van Kessel, Sint Oedenrode | 66 Saanenhof, Heeze | 67 De Watertuin, Groningen | 68 Bio-boerderij Landleven, Onstwedde | 69 Gennep Hoeve, Eindhoven | 70 De Hooge Weyer, Baexem | 71 Doornik Natuurakkers, Bommel | 72 Veld en Beek, Doorwerth | 73 Blisveld, Drempt | 74 Dennehoeve, Hooghalen | 75 Boerderij Ruimzicht, Halle | 76 De Dennenkamp, Rekken | 77 De Vijfsprong, Vorden | 78 De Hooge Kamp, Beemte Broekland | 79 De Oosterwaarde, Diepenveen | 80 Boer 'n Buffel Keizersrande, Diepenveen | 81 Het Oude Klooster, Werkhoven | 82 De Zonnehorst, Punthorst | 83 Het Willink, Ane | 84 't Leeuweriksveld, Emmen | 85 Eko Boerderij De Lingehof, Randwijk | 86 Naaberhoeve, Echten | 87 Belle Marie, Ruinerwold | 88 Het Blauwe Huis, Ruinerwold | 89 Santing Meyling, Ruinerwold | 90 De Arnica Kwekerij, Dwingeloo | 91 Overesch Ecologische Landbouw, Raalte | 92 Overkempe, De Seizoenen, Olst | 93 De Bolster biologische zaden, Epe | 94 BioNico, Vorden | 95 De Stek, Lelystad | 96 De Zonneboog, Lelystad | 97 Warmonderhofstede, Dronten | 98 Warmonderhofstede BV, Dronten | 99 Mts Twisk, Dronten | 100 Wijngoed De Vallei, Westouter | 101 Gaos, Swifterbant | 102 H.J. Westers, Biddinghuizen | 103 Melkvee bedrijf Keurentjes-Pietersma, Rutten | 104 Metamorphosis, Ens | 105 Giessen BIO, Tollebeek | 106 Zonniefde, Bant | 107 Risseeuw Jentohoeve, Schoondijke | 108 Maatschap Vos, Kraggenburg | 109 De Vrolijke Noot, Wapserveen | 110 Villa Sterrebos, Frederiksoord | 111 van Dam-Bosman, Hattem | 112 Burdineplaats, Nes | 113 Dijkgatshoeve, Wieringerwerf | 114 Deinum en Ensing, Sondel | 115 Brandsma's Plaets, Bolsward | 116 Ekoboerderij Arink, Lievelede | 117 De Verte, Sexbierum | 118 Gerbranda State, Pietersbierum | 119 Harmannahoeve, Harlingen | 120 Obio, Drachten | 121 De Kompenije, Drachtstercompagnie | 122 Hansketien, Mantinge | 123 Pluimveebedrijf Boerveenshof, Gasselternijveen | 124 Fruitful, Biddinghuizen | 125 B. Steenberg, Onnen | 126 Het Geweide Hof, Garmerwolde | 127 Nieuw Bromo, Hornhuizen | 128 De Eemstuijn, Uithuizermeeden | 129 Maatschap Quist, IJzendijke | 130 Widar, Merksplas | 131 H.J. Smith, Beerta | 132 De Blauwe Spie, Noordschote | 133 De Wassende Maan, Deinze | 134 van Beek-Besselink, Dronten | 135 J.A.M. Rombouts | 136 Nieuwenhuizen, Biddinghuizen | 137 Westrade, Dronten | 138 Fruittuin van West, Amsterdam | 139 De Kollebloem, Sint Lievens-Esse | 140 Eko-logisch, Roelofsarendsveen | 141 Mooij-de Lange, Castricum | 142 Ouwendorperhoeve, Garderen | 143 van der Spek, Lage Zwaluwe | 144 Pluimveebedrijf de Bruijn, Leunen | 145 Boer Brunia, Raerd | 146 Westers, Zeewolde | 147 Wijngaard Dassems, Chaam | 148 Zuiver, Buurse | 149 Veldkleur, Rummen | 150 Beiderwaen landbouw CV, Hoofdplaat | 151 De Regte Heijden, Riel | 152 Eureko Fruit BV, Helenaveen | 153 F.H.A. Lankhorst, Nijkerk | 154 Hildegardshof, Sauwerd | 155 Horaholm Westers, Hornhuizen | 156 Bokma, Smallebrugge | 157 Noorderbos, Tiendeveen | 158 Saalland, Lelystad | 159 Klein Swormink Rural Business, Lettele | 160 Rijk-Hartkamp, Biddinghuizen | 161 Louwsmar, Tytsjerk | 162 Sprankenhof, Udenhout | 163 Frisque Michel, Neerijse Idenberg

DEMETER HANDELAREN VERWERKERS IN 2022

N: nieuw in 2022 (B): België

Handelaren en verwerkers

Biofresh Belgium MV/SA | Gavere (B)
 Eleadora SRL/BV | Kraainem (B) N
 Ets. Mandy-Mapol | Uccle (B)
 Fritz Vanlerberghe | Passendale (B)
 H3 Consulting - De Natuur keuken BV. | Schorisse (B)
 Paracom BV | Waarloos (B) N
 Thylbert bvba | Oedelem (B)
 TSH BV | Bredene (B)
 Warmenbol cvba | Aartselaar (B)
 Aaldering Bio ui | Biddinghuizen
 Aaldering Trade BV | Biddinghuizen
 Aardappelgroothandel Jansen-Dongen BV | Tilburg
 Agrico (afd Bioselect) | Emmeloord
 Agrifirm NWE BV | Apeldoorn
 Apeldoorn
 AgroFair Benelux BV | Baren-drecht
 Bakkerij Verbeek BV | Brummen
 Bbrood-4 B.V. | Amsterdam
 BD Graan BV | Middenmeer
 BD-Totaal BV | Houten
 Bibos BV/Onze Bio Slager | Breda
 Bidfood BV | Ede
 Bio Beta BV | Zeewolde
 Bio-Brass | Zeewolde
 Bio Freshi Produce BV | Breda
 Bio World BV | Poeldijk
 BIO-Center ZANN | Berkel en Rodenrijs
 Bio-Freshi BV | Dongen
 Bioorganic Holland BV | Horn
 BioRey BV | Eindhoven
 BioRomeo BV | Ens
 Biostee BV | Zuid-Beijerland
 Biotropic BV | Bleiswijk
 Biovoordeel | Baflo
 Bolle en Bolle BV (Oxxafood) | Amersfoort
 Chocolatemakers B.V. | Amsterdam N
 CIV Superunie BA | Beesd
 Clearspring Ltd. | Haulerwijk
 Coöperatie "Nautilus Organic" UA | Emmeloord
 Coöperatie Harvest House U.A. |

Maasdijk N
 Cordier NL | Zoetermeer
 Craft Dairy VOF | 2e Exloërmond N
 Crafting Markets B.V. | Amsterdam N
 De Grote Kamp BV | Uden
 De Schakel Contractteelt BV | Helmond
 De Terp Trading | Erichem
 De Traay | Lelystad
 De Woeste Grond | Sellingen
 Deli Harmony | Hedel
 Delta Wines Nederland B.V. | Wad-dinxveen
 Do-it BV | Barneveld
 Eosta BV | Waddinxveen
 Fairtrasa Holland BV | Naaldwijk
 Flevolof BV | Espel
 Flevosap BV | Biddinghuizen
 Fresh Way of thinking BV | Lutjebroek
 Gebr. Rademaker BV | De Hoef
 Global Organics Europe BV | Nijkerk
 Goodfoods BV | Rooden
 Gourmet CV | Grootebroek
 Green Organics BV | Dronten
 Haganop BV | Nagele
 Heegsma BV | Lemmer
 Hermus Made BV | Made
 Het Blauwe Huis BV verwerking | Ruinerwold
 Het Zonnelied | Zeewolde
 Hofweb | Biddinghuizen
 Holland Pharma | Borculo
 Hortica BV | Andijk
 IPOKI BV | Poeldijk
 Just Organic Service & Trading BV | Hoorn
 Kaaslust BV | Oosterwolde
 Kaasmakerij Henri Willig BV | Heerenveen
 Laarakker Bio BV | Well
 Maasover Cold Store BV | Waspik
 Machandel BV | Haulerwijk
 NaNa Bio BV | Helmond
 Nature Bio Foods BV | Maasvlakte Rotterdam
 Natuurplan BV | Holten
 Odin Groothandel B.V. | Emmeloord
 Geldermalsen | Geldermalsen

Oerlemans Foods Waalwijk BV | Waalwijk
 Orange Import BV | Marknesse
 Organic Flavour Company BV | Veenendaal
 Organic Goatmilk Coöperatie | Rijen
 OTC Organics BV | Dronten
 Polderfresh Verwerking | Espel
 Realflavors | Zaltbommel N
 Respect4food BV | Made
 Reudink BV | Lochem
 Rossano Wijnimport | Nuenen
 Rouveen Kaasspecialiteiten | Rouveen
 RSQ Bio-B.V. | Schoondijke
 SIGURIDna | Wognum
 Sligro Food Group Nederland BV | Veghel
 Stoker Organica BV | Biddinghuizen
 Top Fresh Handel BV | Kraggenburg
 Tradin | Amsterdam
 TVA Organics B.V. | Zeewolde
 Twisk Organic Trade BV | Dronten
 Udea BV | Veghel
 Van der Weijden Bio | Biddinghuizen
 Van der Westen Organic Family Bakery | Waspik
 Van Woerden Flevo BV | Biddinghuizen
 Vandersterre Holland B.V. | Bodegraven
 vanRijsingensource BV | Helmond
 Weerribben Zuivel BV | Nederland
 WeGrowOrganic | Zeewolde
 Xenia Europa BV | Oss
 Zonnepelt | Lelystad

Boerderijverwerkers

Widar Fonds VZW | Merksplas (B)
 Wijngoed De Vallei | Westouter (B)
 Bio-boerderij Landleven | Onstwedde
 BioNico BV | Warnsveld
 Boerderij Ruimzicht | Halle
 Boomgaard Ter Linde | Oostkapelle N

Bronlaak, De Seizoenen BV | Oploo
 De Bolster BV | Epe
 De Buitenplaats | Eenigenburg
 De Dennenkamp | Rekken
 De Hondspol VOF | Driebergen
 De Kompenije | Drachtstercompagnie
 De Muyhof | Nieuwekerk
 De Noorderhoeve, Raphael Stichting | Schoorl
 De Vijfsprong | Vorden
 Dijkgatshoeve, Raphaelstichting | Wieringerwerf
 Druivenkwekerij Nieuw Tuinzicht | Den Hoorn N
 Ekoboerderij Arink | Lievelede
 Eureko Fruit BV | Helenaveen
 Firma Nieuw Bromo van Tilburg
 Waddenmax | Hornhuizen
 Fruitteeltbedrijf De Ring | Oud Sabbinge
 Fruitweelde BV | Ingen
 Geitenboerderij Hansketien | Mantinge
 Kaasboerderij Noordlicht | Noordeloos
 Klein Swormink Rural Business | Lettele
 Maatschap Nieuw Bonaventura | 's-Gravendeel
 Mts Twisk | Dronten
 Noorderbos VOF | Tiendeveen
 Novalishoeve | Den Hoorn
 Pluimveebedrijf Boerveenshof | Gasselternijveen
 Ridammerhoeve | Amstelveen
 Saanenhof | Heeze
 Seaking Rotterdam BV | Ophemert
 Sprankenhof | Udenhout
 't Leeuweriksveld CV | Emmen N
 Warmonderhofstede | Dronten
 Wijngaard Dassems | Chaam N
 Wilhelminahoeve VOF | St Philipsland
 Zorgboerderij De Klompenehoeve | Egmond a/d Hoef
 Zorgboerderij Naaberhoeve | Echten
 Zuiver | Buurse

BIODYNAMISCHE ORGANISATIES

Veel aandacht naar 'de buitenwereld'

Met een brede samenwerking in het kader van het Groenboerenplan en acties ter bewustwording van de dramatische gevolgen van voorgenomen wetgeving rond CRISPR-Cas, waren de biodynamische organisaties dit jaar veel gericht op 'de buitenwereld'.

Een groene en sociale landbouw met toekomstperspectief. Dat is het streven van de groene boerenorganisaties die in de zomer van 2022 het Groenboerenplan presenteerden, met Stichting Demeter en de Federatie van Agro-ecologische boeren als kartrekkers. Inmiddels hebben 900 organisaties zich achter het plan geschaard. In februari organiseerde dit nieuwe samenwerkingsverband een grote Groenboerenconferentie, in maart (bij de provinciale verkiezingen) lanceerden ze een videoboodschap en afgevaardigden praatten mee bij de diverse tafels en overlegondes in een poging tot een Landbouwakkoord te komen.

Bert van Ruitenbeek van Stichting Demeter: "Hierdoor heeft biodynamische landbouw zich definitief genesteld in het jargon van de Nederlandse samenleving en wordt het in de politiek, door het landbouwministerie en in de Tweede Kamer in één adem genoemd met biologische landbouw. Ook wordt biodynamisch steeds vaker genoemd in de media. Dat is enerzijds te danken aan heel actieve boeren die naar voren treden in deze tijden van crisis en op radio en tv en in de krant laten zien en horen dat het anders kan. Anderzijds komt het doordat Stichting Demeter, vaak samen met onder andere de Biodynamische Vereniging, een meer activistische houding aanneemt en zich krachtig uitspreekt voor een écht duurzame landbouw, die ook sociaal en rechtvaardig is."

Grote zorgen over gentech

De biologische sector is geschokt over het voornemen om de regelgeving rond CRISPR-Cas en andere genetische technieken te versoepelen. Omdat registratie en etikettering dan niet meer verplicht zijn, wordt het voor de biologische landbouw onmogelijk gentechvrij te blijven. Maar gentech is niet toegestaan binnen biologisch, dus wie draait op voor de schade als gentech in biologisch wordt aangetroffen? Ook verliest de consument haar keuzevrijheid om gentechvrij te kunnen eten. Op allerlei manieren, onder andere via een uitzending van ZEMBLA en in het NOS-journaal, is deze problematiek onder de aandacht gebracht. Er was een studiedag op Warmonderhof gericht op professionals en een meer consumentgerichte thema-avond met 150 bezoekers, georganiseerd door Voedselcoöperatie Odin. Een petitie, geïnitieerd door de Biowinkelvereniging, is inmiddels ruim 40.000 keer ondertekend.

Voorbeeldfunctie

Hielden de biodynamische organisaties zich in het verleden vooral bezig met ontwikkeling van biodynamische landbouw, nu valt het op dat zij zich ook richten op vergroening van de rest van de landbouw, en dan niet alleen via het Groenboerenplan. Warmonderhof richt zich sinds vier jaar op een brede groep boeren via een programma met korte trainingen en het aanstellen van een 'practor kringlooplandbouw'. De Biodynamische Vereniging heeft afgelopen jaar de 'Werkplaatsen Kringlooplandbouw' ontwikkeld, een vierdaagse training op zes biodynamische boerderijen die in het najaar van 2023 van start gaat voor een brede groep boeren. Ook BD Grondbeheer koopt niet meer alleen biodynamische gronden, maar – via het samenwerkingsverband Aardpeer – ook andere gronden waar duurzame, sociale landbouw centraal staat.

De Groenboerenplan-partners maakten een filmpje voorafgaand aan de Provinciale Verkiezingen in maart, waarin onder andere boeren, een dokter, een veearts en een boswachter de oproep deden om groen en gezond te stemmen.

Eindelijk was er in januari 2023 weer een fysieke-Biobeurs waar de biodynamische organisaties zich samen presenteerden op het Demeter Plein. Gerjo Koskamp and Jara van Rooij van biodynamische boerderij Ruimzicht openden de Biokennisweek met een indrukwekkende Boerentrounrede.

Een petitie tegen het loslaten van de regels rond genetische veredelings technieken heeft consumenten en politici meer bewust gemaakt van de dramatische gevolgen als deze zonder verplichte etikettering en onderzoek op veiligheid worden toegelaten. De actie is op weg naar de 50.000 handtekeningen.

De voorbereidingen voor de viering van 100 jaar biodynamische landbouw zijn op stoom gekomen. Op 8 november 2023 volgt een Inspiratiebijeenkomst voor ieder die wil aanhaken bij de festiviteiten, zoals een groots festival op Warmonderhof op Eerste Pinksterdag 2024 en een wetenschappelijk congres in het najaar van 2024. Zie bdvereniging.nl/100jaar

Stichting Demeter EET MEER IMPACT

Een facultatieve, aanvullende certificering voor Demeter melkveehouders die voldoen aan de norm om het Kalf-bij-koe-certificaat te verkrijgen. Dat is een vernieuwing die afgelopen jaar is gerealiseerd. Ook is het 'risico-gericht inspecteren' ingevoerd.

Alle ontwikkelingen rond het Groenboerenplan en CRISPR-Cas hebben van Stichting Demeter veel aandacht en energie gevraagd (zie pag 12), maar tegelijkertijd is er ook intern flink aan de weg getimmerd.

Kalfjes bij de koe

Sinds oktober 2022 haalt Weerribben Zuivel de melk van enkele melkveehouders die de kalfjes bij de koe houden, apart op. Deze wordt verwerkt voor de volle en halfvolle melk van het merk Zuiver Zuivel, die nu een Kalfjes bij de Koe logo dragen, en voor het merk Kalverliefde, dat zonder Demeter logo bij AH en Jumbo verkrijgbaar is. De inspecteurs die controleren of Demeter bedrijven aan alle voorwaarden voldoen, voeren ook de kalf-bij-koe-inspectie uit. Het is voor het eerst dat Stichting Demeter boeren de mogelijkheid biedt om voor een aanvullende norm te kiezen. Inmiddels doen vier boeren hieraan mee en zij krijgen een meerprijs van 5 cent per liter. In september 2022 kwamen 22 melkveehouders bij elkaar om ervaringen met het houden van kalfjes bij de koe uit te wisselen en de nieuwe ontwikkelingen te bespreken. Ze vinden de aanvullende norm belangrijk, maar keuzevrijheid voor de boer is voor hen fundamenteel. Enkele boeren hebben geprobeerd om kalveren bij de koe te houden, maar zijn ermee opgehouden omdat de koeien wilder en agressiever werden of omdat er een toename was van paratbc.

Risicogericht inspecteren

Sinds 2023 is Stichting Demeter overgestapt op 'risicogericht inspecteren' voor landbouw bedrijven om inspecties efficiënter en

effectiever te maken. In plaats van de jaarlijkse controle op alle bedrijven, zullen controleurs nu soms eens in de twee of drie jaar op het erf verschijnen. Of juist twee keer in een jaar. Die frequentie hangt af van een risicoanalyse, die is gebaseerd op de grootte en complexiteit van het bedrijf, op de afwijkingen die in de afgelopen drie jaar zijn geconstateerd en op Skal-inspecties (de Skal inspecties voor de biologische voorwaarden worden onafhankelijk van de Demeter inspecties uitgevoerd). Ook als bedrijven niet deelnemen aan Collegiale Toetsing, komen ze in een hogere risico-categorie. Demeter Internationaal heeft aan het risicogericht inspecteren een voorwaarde gesteld, namelijk dat er ook extra onaangekondigde inspecties uitgevoerd moeten worden bij 5% van de licentiehouders.

#EETMEERIMPACT

'Eet meer impact' was het motto tijdens de Demeter weken in de eerste helft van oktober 2022. De vele posters en schapkaartjes in

biologische speciaalzaken konden de klant niet ontgaan en ook het door Stichting Demeter verzorgde Demeter Magazine dat in de winkels werd verspreid, stond geheel in het teken van 'Eet meer impact'. Wil je meer biodiversiteit, meer dierenwelzijn, meer bodemleven, meer vitaliteit, ofwel meer toekomst, kies dan voor Demeter, was de boodschap aan de consument.

De campagne werd ondersteund met mooie aanbiedingen van producten van Demeter kwaliteit. De Demeter weken worden georganiseerd door Stichting Demeter en de Bio winkelvereniging en deze samenwerking krijgt steeds meer kracht.

Nieuw is ook dat er via de Bioacademy een Eet-meer-impact-e-learning-programma beschikbaar is voor winkeliers en winkelmedewerkers. Het is ontwikkeld tijdens de Demeter weken, maar is ook via een Kerstquiz met vragen over de meerwaarde van Demeter weer bij de winkeliers onder de aandacht gebracht.

Werken aan ontwikkeling

In 2023 is weer een nieuwe ronde van start gegaan van de Collegiale Toetsing. Alle Demeter boeren zijn ingedeeld in groepen van vijf of zes bedrijven en in een periode van twee jaar bezoeken zij elkaars bedrijven, onder begeleiding van een coach van de BD-beroepsontwikkeling van de BD-Vereniging. De boeren bevragen elkaar over het verder ontwikkelen van de biodynamische idealen. Iedere twee jaar worden de groepen opnieuw ingedeeld, omdat er nieuwkomers en afvallers zijn en omdat het leuk is om steeds weer bij nieuwe collega's mee te kijken.

Bij handels- en verwerkingsbedrijven vinden 'ontwikkelingsgesprekken' plaats; niet in een groep, zoals bij de boeren, maar per individueel bedrijf. Ook hier staat het werken aan de biodynamische idealen centraal. Jaarlijks vinden ruim 10 gesprekken plaats. Bijna ieder jaar vindt een 'Doorschakelcursus' plaats voor boeren die overwegen de stap naar Demeter te zetten. Vanwege onvoldoende aanmeldingen ging de cursus in Dronten dit jaar niet door, maar voor het eerst was er wel een doorschakelcursus in Vlaanderen.

Stimuleren natuurlijke medicijnen

Twee studenten van Van Hall Larenstein hebben als stageopdracht voor Stichting Demeter onderzoek gedaan naar het gebruik van

anti-parasitaire middelen en medicijnen in de veehouderij en mogelijke residuen daarvan in producten of op het land. Uit een enquête bleek onder meer dat veehouders niet altijd goed op de hoogte zijn van alternatieve, natuurlijke middelen. Stichting Demeter wil nu de communicatie daarover verbeteren en een overzicht maken van welke natuurlijke middelen bij welke kwalen kunnen worden gebruikt.

Jaarcijfers

Hoewel het aantal licentiehouders in 2022 stabiliseerde, groeiden de licentiebijdragen nog door, omdat die gebaseerd zijn op de werkelijk gerealiseerde omzetten in het jaar ervoor. De certificeringskosten namen toe door doorberekende prijsstijgingen en doordat inspecties minder konden worden gecombineerd met andere programma's, met name Skal. Er kon opnieuw geld worden gereserveerd voor het 100 jarig jubileum in 2024.

Opbrengsten en kosten van Stichting Demeter in 2022 en 2021

Opbrengsten	2022	2021
Bijdragen licentiehouders	487.476	454.639
Projectinkomsten	11.150	19.974
Overige baten	8.171	9.050
Totaal	506.797	483.663
Kosten		
Personele kosten	282.788	279.416
Huisvesting en overige kosten	50.820	53.920
Certificering (inspecties)	80.002	60.340
Promotie en voorlichting	46.355	31.503
Projecten	35.880	45.830
Positief resultaat	10.952	12.654
Totaal	506.797	483.663

BD-Vereniging **BOUWEN AAN DE TOEKOMST**

Naast het zoeken van verdieping in het biodynamische werk, heeft de Biodynamische Vereniging afgelopen jaar hard gewerkt aan verbreding en verbinding via onder meer het Groenboerenplan en het nieuwe project 'Werkplaatsen Kringlooplandbouw'.

De Biodynamische Vereniging heeft een fonds – het Willy Schilthuis Fonds – dat onderzoek, projecten en initiatieven mogelijk maakt die een aanzet geven tot verbreding, verdieping en vernieuwing in de biodynamische landbouw. Schenkingen en legaten maken dit mogelijk. Enkele voorbeelden van projecten waar het Fonds het afgelopen jaar aan heeft bijgedragen:

Naar een duurzame landbouw in 2024 Meino Smit laat in dit boek overtuigend zien dat het huidige energie slurpende landbouwsysteem onhoudbaar is en schetst een model voor de toekomst. Media pikten dit geluid geregeld op tijdens discussies over de stikstofcrisis. Een uitgebreid artikel in Vrij Nederland in december 2022 had binnen twee weken 100.000 pageviews. Meino verzorgt veel lezingen naar aanleiding van zijn boek.

Biodyneneren Twintig biodynamische boerderijen doen mee aan Biodyneneren, waarbij de boer eerst een rondleiding verzorgt en dan samen met de gasten én de kok aan een lange tafel schuift. Vanwege alle enthousiaste reacties, loopt dit project door in 2024.

Verdiepingscursus Na een jaar van voorbereidingen gaat, op initiatief van de Biodynamische Vereniging, eind september 2023 de Verdie-

pingscursus BD-landbouw van start, op acht vrijdagen door het jaar heen. Hij is bedoeld voor iedereen die betrokken is bij de biodynamische landbouw en zich er verder in wil verdiepen.

Een halve eeuw Kraaybeekerhof Michiel Rietveld beschrijft in dit boek (dat mei 2023 uitkwam) zijn levensverhaal, waarin de oprichting van Studiecentrum Kraaybeekerhof centraal staat.

Werkplaatsen Kringlooplandbouw Op initiatief van de Biodynamische Vereniging en in samenwerking met het Louis Bolk Instituut en Land&Co worden vanaf het najaar 2023 gedurende twee jaar op zes BD-bedrijven twaalf vierdaagse trainingen gegeven over kringlooplandbouw. Mede mogelijk gemaakt door het ministerie van LNV en het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling

BD-beroepsontwikkeling Al 26 jaar voorziet de Biodynamische Vereniging in de behoefte van boeren en tuinders om samen aan verdieping, uitwisseling en vraagstukken te werken via intervisie- en themagroepen en individuele coaching.

Kijk voor overige activiteiten, zoals het werk van *BD-Jong*, de *Jaardag*, *Boeren voor Boeren* en meer, op bdvereniging.nl. Jaarverslagen lees je via bdvereniging.nl/over-ons/beleid/

Aantal leden van de BD-Vereniging

Soort lidmaatschap	1/1/2020	1/1/2021	1/7/2022	1/7/2023
Basis- en jeugdleden	1471	1490	1513	1425
Beroepsleden	426	417	387	430
Totaal	1897	1907	1900	1855

BD Grondbeheer **LANDBOUW VERANDERT DANKZIJ DONATIES**

Samen met Aardpeer zet BD Grondbeheer zich in voor de transitie naar natuurvriendelijke landbouw.

Ook Wij.land, Herenboeren en Triodos Regenerative Money Center zijn als initiatiefnemers van Aardpeer bij deze transitie betrokken. Middels de Samen voor Grond Obligaties hebben particuliere beleggers in 2021 en 2022 totaal ruim 10 miljoen euro financiering bijeengebracht waarmee voor tien natuurvriendelijk werkende pachtbedrijven grond is aangekocht en ondergebracht bij BD Grondbeheer. BD Grondbeheer en Aardpeer zijn ook betrokken bij het opstellen van het Groenboerenplan, dat is aangeboden aan ministers Staghower en Van der Wal.

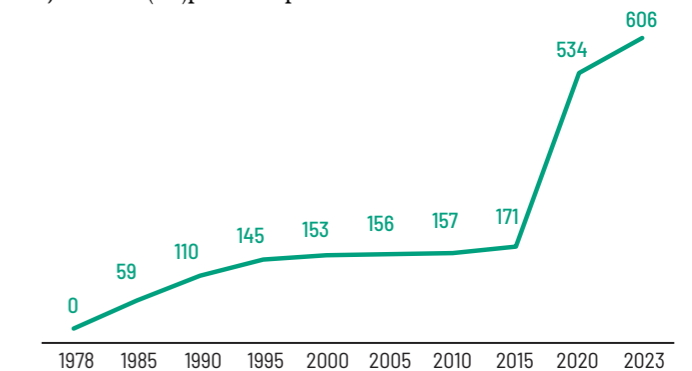
Het Gieskes-Strijbis Fonds in Amsterdam heeft in 2022 vijf hectare landbouwgrond, die het als belegging in bezit had, overgedragen aan BD Grondbeheer voor de helft van de marktwaarde. Deze koopprijs is gebaseerd op een reële pacht prijs bij het ter beschikking stellen aan een natuurvriendelijke bedrijfsvoering. De betaling vond plaats in de vorm van eeuwigdurende obligaties, waar het fonds jaarlijks rente over ontvangt. De vijf hectare is in erfpacht uitgegeven aan melkveebedrijf Laanzichtshoeve in Oldebroek.

Boerderij Veld en Beek in Doorwerth wil zijn tien hectare huiskavel onderbrengen bij BD Grondbeheer en zo veiligstellen voor de volgende generaties. Om het geld bij elkaar te brengen, is in september 2022 een wervingscampagne voor donaties gestart. De campagne is een mooi voorbeeld hoe BD Grondbeheer als erkend ANBI-fonds al 45 jaar met donaties verandering in de landbouw teweegbrengt en hoe zij burgers actief betreft bij lange-termijn-oplossingen voor onze landbouw.

De jonge generatie op boerderij Veld en Beek

December 2022 heeft BD Grondbeheer twee bedrijfsopvolgingen mogelijk gemaakt. De twee hectare van Land en Bosch ligt in 's-Graveland is na anderhalf jaar campagnevoeren aangekocht met donaties en eeuwigdurende obligaties. De grond is in erfpacht uitgegeven aan tuinder Marieke Bous, de opvolger van tuinders Sijmen Brandsma en Sissie Haijtema. Bij de Zonnehorst in Punthorst zijn tuinders Henk en Hillie Bunskoek met pensioen gegaan. Naast de grond heeft BD Grondbeheer ook het erf en de gebouwen aangekocht om de opvolging voor tuinder Giuseppe Secchi mogelijk te maken. In totaal zijn er nu 31 (erf)pachters op 606 hectare.

De groei van BD Grondbeheer in hectares sinds haar oprichting in 1978

Warmonderhof **BRUIST**

Als koeien die na een winter weer de wei in mogen, barstte de planvorming afgelopen schooljaar los na twee online corona-jaren. Eendrachtig bouwden Stichting Warmonderhof en Aeres MBO Dronten Warmonderhof aan verdere verbetering van het onderwijs en het praktijkleren.

Als opleidingsinstituut voor biologische en biodynamische landbouw leverde zij dit jaar weer een nieuwe lichter ondernemers af om hun taak te gaan verrichten in de landbouw van de toekomst.

Samenwerking beroepenveld geïntensiveerd

Met het doel een doorlopende leerlijn te creëren voor de BD-wereld, bouwde Warmonderhof verder aan haar rol als kennisinstituut, waar voltijds mbo-opleidingen, een leer-werkvariant, trainingen en avondklassen elkaar versterken. De avondklassen werden geïntensiveerd, met inspirerende lezingen over dierethiek, klimaat en zaadteelt. De trainingen werden officieel geïntegreerd in het opleidingsaanbod, nadat het Europese subsidietraject in april afliep. Met als toef op de taart de Verdiepingscursus Biodynamische landbouw, coproductie van Stichting Warmonderhof, Aeres MBO Dronten Warmonderhof en de BD-Vereniging om nieuw kader te ontwikkelen voor de biodynamische landbouw.

Keuzedeel agro-ecologie/agrarisch natuurbeheer

Het is dit jaar eindelijk gelukt, dit keuzedeel erkend te krijgen. September 2023 starten de eerste studenten in deze richting. In een toekomst waarin de functie van de boer zich steeds verder verbreedt, speelt Warmonderhof zichzelf in de kaart met het aanbieden van dit keuzevak. Stichting Warmonderhof onderzoekt hoe zij natuurbeheer op de boerderijen van Warmonderhof een plek kan geven, zodat de studenten het geleerde ook in de praktijk kunnen ervaren.

Uitbreiding techniekonderwijs en -faciliteiten

Er is een nieuwe techniekruimte neergezet met uitgebreide technische faciliteiten. Studenten kunnen op dit vlak nog beter voorbereid worden op hun toekomst in de biologische of biodynamische landbouwsector.

Hofzaal, winkel en markt bruisen

Steeds meer mensen wisten de Hofzaal te vinden voor hun lunch, vergadering of andere bijeenkomst. De overname van de winkel en de uitbreiding van de openingstijden hebben geleid tot stevige klantengroei. Ook bij de zaterdagkraam op de markt in Almere werd het steeds drukker.

Oriëntatie herinrichting landschap en erven

Stichting Warmonderhof oriënteerde zich afgelopen jaar op een toekomstvisie voor de herinrichting van haar landerijen en erven. Zij wil een voorbeeldbedrijf zijn, met eigentijdse faciliteiten, dat kan vooruitlopen op actuele (agro)landschappelijke ontwikkelingen.

Studentenaantallen op Warmonderhof per 1 september

	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23
Voltijd opleiding	108	113	108	99
Deeltijd opleiding	145	175	179	186
Totaal	253	288	287	285

Kraaybeekerhof Academie **IN VERBINDING MET PURE VOEDING**

Sinds 1977 biedt de Kraaybeekerhof Academie cursussen aan. Hieruit is onder andere de opleiding Natuurvoedingskunde voortgekomen, een belangrijke pijler voor de Academie en het landgoed. Voeding vormt de kern van vitaal leven.

De Academie biedt studenten de mogelijkheid zich te verdiepen en te groeien, met als basis de vitale bodem van het landgoed. Derdejaars student Sanne Trip vertelt: “De Kraaybeekerhof loopt als een rode draad door mijn volwassen leven. Na het behalen van mijn Vrije School Pabo diploma, ging ik werken bij peuterspeelzaal De Wolkenwagen, op het terrein van Kraaybeekerhof. Elke dag liep ik, zomer en winter, met de peuters over het landgoed, ons verwonderend over de kabouterboom, de kruidentuin en de ‘hoge berg’, waar we ‘s zomers vanaf renden en ‘s winters vanaf sleeden. Toen vond ik het al een magische en voedende plek.”

“Zo’n vier jaar geleden kwam ik van de een op de andere dag ziek thuis te zitten en leek het dat ik nooit meer voor de klas zou kunnen staan. Me oriënterend op een nieuw perspectief kwam ik in aanraking met de studie Natuurvoedingskunde. Mijn liefde voor kennis overdragen, antroposofie en voeding kwamen hier samen, op deze helende plek.”

“De opleiding heeft me vooral doen inzien dat ieder mens een unieke relatie heeft met zijn of haar omgeving en dus ook met voeding. Constitutie, temperament en ook de biografie spelen een belangrijke rol in hoe je om kan gaan met indrukken en dus ook met

voeding die je tot je neemt. Vanuit de natuurvoedingskunde kijk je daar op een holistische manier naar: wat brengt een voedingsmiddel jou aan nutriënten en energie en wat neem je daar van op? Hoe zet jouw spijsvertering zich hiermee uiteen? Dat is heel persoonlijk. Waar de een de dag het liefst start met een stevig ontbijt, bekommt een ander een licht ontbijt met een stuk fruit beter. Maar wat van alles het uitgangspunt is, is dat de voeding vitaal is; dat er levens-

Student Natuurvoedingskunde Sanne Trip: ‘De Kraaybeekerhof is een voedende plek’

kracht in zit. Dat voeding geen vulling is, maar echt voedt.”

“In deze tijd, waarin onze voedingsmiddelen meer en meer bewerkt worden, is het steeds meer een uitdaging om vitale voeding te vinden. De biodynamische landbouw is de spil als het gaat om de verbinding blijven houden met de kracht die de natuur ons geeft. De landbouw die inzet op het gezond maken en houden van de bodem, de basis van alles. Ik zou als wens willen meegeven dat we als mens in verbinding blijven staan met pure voeding, die het levende in zich draagt en ons levenskracht schenkt.”

Deze **DEMETER MONITOR** is samengesteld door vijf organisaties die samenwerken aan de ontwikkeling van de biodynamische landbouw, ieder vanuit haar eigen kwaliteiten en focus. De intentie om steeds weer nieuwe stappen te zetten zorgt voor een sector met grote veranderkracht en vernieuwende initiatieven.

The logo for Demeter, featuring the word "demeter" in a white, lowercase, sans-serif font on an orange rectangular background with a green swoosh underneath.

Stichting Demeter

Stichting Demeter verzorgt de certificatie en promotie van het Demeter keurmerk. Vanuit normen en richtlijnen die door Biodynamic Federation Demeter International worden bepaald, stelt ze voor Nederland en Vlaanderen interpretaties vast en laat de Demeter bedrijven hierop controleren. Zij bewaakt de betrouwbaarheid van het keurmerk en werkt aan de bekendheid ervan. [Diederichsstraat 25d](#) | [3971 PA Driebergen](#) | [stichtingdemeter.nl](#) | [demeter.be](#)

Vereniging voor
Biologisch-Dynamische
Landbouw en Voeding

Biodynamische Vereniging

De Vereniging voor Biologisch-Dynamische Landbouw en Voeding werkt sinds 1937 aan een vruchtbare aarde, vitale voeding en een fraai landschap. Burgers, boeren en andere mensen die in de BD werken en ontmoeten elkaar bij bedrijfsbezoeken, conferenties, jaardagen en via BD-beroepsontwikkeling. [Diederichsstraat 25c](#) | [3971 PA Driebergen](#) | [bdvereniging.nl](#)

The logo for BD Grondbeheer, featuring a stylized green and orange plant icon to the left of the text "BD Grondbeheer" in a blue, sans-serif font.

BD Grondbeheer

Natuurvriendelijke landbouwgrond in goede handen over de generaties heen. Dat is waar Stichting BD Grondbeheer voor staat. Met geld uit schenkingen en obligaties verwerft deze stichting landbouwgrond en verpacht die aan natuurvriendelijke boeren en tuinders. [Diederichsstraat 25](#) | [3971 PA Driebergen](#) | [bdgrondbeheer.nl](#)

Warmonderhof

Warmonderhof is een opleidingscollectief voor biodynamische landbouw, gevormd door Aeres MBO Dronten Warmonderhof en Stichting Warmonderhof. Samen bieden ze een BD-landbouwopleiding aan in de vorm van wonen, werken, leren; een opleiding voor jongeren en een voor volwassenen. [Wisentweg 10](#) | [8251 PC Dronten](#) | [warmonderhof.nl](#)

The logo for Kraaybeekerhof, featuring a green plant icon above the text "Kraaybeekerhof" in a grey, sans-serif font.

Kraaybeekerhof

Stichting Kraaybeekerhof, gevestigd op Landgoed Kraaybeekerhof, is een opleiding- en cursuscentrum dat zich richt op bewustzijn over aarde, voeding en gezondheid. Kraaybeekerhof Academie biedt opleidingen en cursussen aan. De tuinen van Kraaybeekerhof bieden zelfoogstabonnementen aan en betrekken de lokale community bij de voedselproductie met respect voor de omgeving. [Diederichsstraat 25](#) | [3971 PA Driebergen](#) | [kraaybeekerhof.nl](#)